

Kedves Kirándulók!

A Teleki Pál Egyesület 2010 október 1 - 2 közötti aradi - temesvári tanulmányi kirándulásához kapcsolódóan kínálom ezt az ismertetőt Temesvári Pelbártról, középkori irodalmunk Temesváron vagy annak közelében született kiemelkedő személyiségéről.

Temesvári Pelbárt művei Európa-szerte több generáción keresztül a gyakran kiadott és sűrűn forgatott könyvek közé tartoztak: a *Stellarium* 21, a *Pomerium* 20 kiadást ért meg az 1500-as években.

Pelbárt ifjú éveiről semmi bizonyosat nem tudunk. Alighanem 1435 táján született, talán Temesvárott (a korabeli névadási gyakorlat mindig egy közelben fekvő nagyobb települést nevezett meg szülőhelyként, innen a bizonytalanság).

Életének nevezetesebb dátumait egy 1458-ból származó krakkói adat nyitja meg. Ebből kiderül, hogy „Pelbartus Ladislai de Temeswar” – valószínűleg akkor már Ferenc-rendi szerzetesként – az egyetem hallgatója volt. Fél évtizeddel később, 1463. december 17-én, itt szerezte meg huszonnégy társa közül ötödikként a borostyánkoszorúsi (baccalaureatus) fokozatot. Ezután csaknem húsz évig élte a ferences regulától szabályozott, meglehetősen eseménytelen életét. 1479 – 1481-ben heves pestisjárvány tizedelte meg a lakosságot. Pelbártot sem kerülte el; de fiatal szervezete diadalmaskodni tudott a végzetesnek tűnő kóron, és csodával határos módon meggyógyult. Pelbárt maga sem értette, miféle erő ragadta ki őt a halál torkából, mégis meg volt róla győződve, hogy a végveszedelemben Máriához intézett imái segítették őt talpra állni. Mint alázatos lélek és hálás természet: nem elégedett meg a hálaadás megannyi lehetséges formájával, hanem úgy gondolta, hogy a neki juttatott talentumokkal nyilvánosan is sáfárkodnia kell. Vagyis: a benne szunnyadó alkotó ambíció kibontakoztatásában felismerte szerzetesélete fordulópontját.

A fiatal Pelbárt költői képek iránt fogékony poétai lendülete a *Titkos jelenések* kozmikus Mária-ábrázolásában lelt ihlető forrására: „Et signum magnum apparuit in caelo: Mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona stellarum duodecim” (És nagy csodajel tűnt fel az égen: egy Napba öltözött Asszony, kinek lábai alatt a Hold, fején pedig tizenkét csillagból álló korona). A devotus szerző a csillagkoszorú számszimbolikáját feloldva tizenkét könyvben (liber) és harmincöt részben (pars) írta meg első művét *Stellarium corone benedictae Marie Virginis* (A Boldogságos Szűz Mária csillagkoszorúja) címmel.

A *Stellarium* kedvező fogadtatása zenitjére emelte Pelbárt írói munkásságát, és az elkövetkező nem egészen két évtized alatt újabb monumentális beszédminta-gyűjteményt hozott tető alá középkori viszonyok között is ritkaságszámba menő szorgalma, olvasottsága, és nem utolsósorban a jó budai ferences könyvtár jóvoltából. *Pomerium*-nak vagyis *Gyümölcsös kert*-nek nevezte el, mert „miképpen a gyümölcsösben különböző nemű termőfák, gyümölcsök és virágok vannak, úgy ebben a munkámban is mindennemű és sokszerű virágai és az isteni titkoknak üdvösséges gyümölcsei találhatók” (Horváth Cyrill fordítása).

A teljessé vált beszédgyűjtemény értékével tisztában voltak kortársai is, és elismerésük megnyitotta az utat Pelbárt előtt a nemzetközi nyilvánosság felé.

A középkori eszmevilág oly következetes védője, mint ő, a legtermészetesebb módon szakított a kolostori kódexfestés hagyományos módszerével, és olyan korai időszakban, amikor a humanisták mesés összegeket áldoztak még egy-egy illuminált kéziratért – ott van például a Corvina és Mátyás király kedvelt főpapjainak magánkönyvtára – , a középkoriságban élő szerzetes a modern technika forradalmi vívmányát, a könyvnyomtatást vette igénybe műveinek európai terjesztése végett. Itthon azonban nem volt alkalmas könyvsajtó (Hess Andrásé és a második hazai ösnyomda a jelek szerint már rég történeti emlékek csupán), így Johannes Rymann könyvkereskedőé az érdem, hogy felismerte Pelbárt irodalmi munkásságának nemzetközi jelentőségét, magával vitte kéziratait Hagenaubá és kinyomtatta Heinrich Grau nyomdásszal. A következmény igazi frontáttörés: a középkori magyar prédikációirodalom ezzel végérvényesen elfoglalta helyét az európai keresztény köztudatban, Temesvári Pelbárt pedig a kor és a műfaj klasszikusává nőtt határainkon túl is. (Az újabb kutatási eredmények szerint Temesvári Pelbárt munkái Európán túl, Latin-Amerikába is eljutottak. Forrás : Bibor Máté előadása : Kutatók Éjszakája az ELTE Egyetemi Könyvtárban, válogatás az Egyetemi Könyvtár legfrissebb kutatásaiból, 2010.09.24 19:30)

A fáradhatatlan szerző újabb nagyszabású vállalkozásba fogott. A beszédek írásától véglegesen búcsút véve egy mindent magába foglaló tudományos szintézis megalkotása lebegett szeme előtt, egy olyasféle összegző enciklopédia, mint amilyen Petrus Lombardus *Négyeskönyv*-e is volt. Ez a szerep várt az *Aureum Rosarium Theologiae* vagyis *Az isteni tudományok aranyos rózsakoszorúja* című művére. Bár ez felőrölte minden fizikai erejét, eleinte töretlennek látszó lendülettel dolgozott a címszavakon. A feladat méretei már fölé nőttek Pelbárt maradék erejének. A lélek hiába volt erős, ha a test egyre gyengébb lett, s a folytatásért és befejezésért folytatott hajsza csak siettette a vég közeledtét. Egyelőre haladt az enciklopédia írása: 1503 tavaszán, gyümölcsoltó táján, kész volt a *Rosarium* II. és III. könyve. Pihenésről, erőgyűjtésről most már szó sem lehetett. A következő év elején, 1504. január 22-én, úgy halt meg Temesvári Pelbárt a budai ferences kolostorban (amely a mai Sándor-palota helyén állt), hogy a IV. könyv maradt csak torzóban. Ezt később Laskai Osvátnak, tanítványának és utódának jóvoltából vált aztán teljessé.

Pelbárt latinsága egyszerű, mondatai a középkori latin gyakorlathoz képest is magyarosan rövidek. Olykor még hungarizmus is csúszott tolla alá, elárulva, hogy magyarul gondolkodott s azután fordította latinra a szót. Beszédeinek megírása közben elsősorban az egyszerű nép gondolatvilága lebegett a szeme előtt, műveit a nép számára írta.

Forrás: Temesvári Pelbárt egy korszakváltás sodrában – V. Kovács Sándor tanulmánya
In Temesvári Pelbárt válogatott írásai Európa / Helikon Budapest 1982

** Az alábbiakban Katona Lajos *Temesvári Pelbárt példái*-ről írt tanulmányának végéből idézek, egy 1912-es gyűjteményes kiadásból. Fel szeretném hívni a figyelmet a helyesírásra. Az 1900-as évek elején már a maihoz közel álló, az akkoriban úgynevezett "iskolai helyesírás"-ra kezdtek áttérni, aminek az előterjesztése 1891 és 1903-ban Simonyi Zsigmond (1869-1950) nevéhez köthető. Ezt a tanulmányt még a megelőző akadémiai helyesírással adták ki. Megjegyzés: Ottó **

A mint láttuk, - bár e példák hosszú, mintegy négyszázra terjedő sorából csak néhány jellemző mutatót szemeltünk ki, - az összehasonlító elemzésnek épen ezek közt van hálás tere. Itt számosával akadnak az olyan elbeszélések, amelyek a világszerte elterjedt s évezredek óta néptől néphez vándorló tárgyak közül valók. Szemünkben nem a legutolsó érdeme egyebek mellett Pelbártnak az is, hogy ezek közül néhánynak oly változatot tudott adni, amely eddigé az ő sajátjának látszik.

A másik, az előbbinél értékesebb és kétségtelenül szilárdabb alapon nyugvó jogcíme Pelbártnak arra, hogy az összehasonlító irodalomtörténet és a folklóre bűvára vele behatóbban foglalkozzék, az a körülmény, amely beszédeinek széles elterjedési körében határozódik. E mellett pedig még abban, hogy milyen kor gyermekeinek szánta beszédeit, amelyek nagyobb részét bizonyára magyarul is elmondotta. Az ő idejében még nem csupán a nép volt írástudatlan, hanem a felsőbb körök is vajmi keveset olvastak. A Pelbártok prédikációin épülő sokaság, a szent ígék mellett, mennyi novella és mesetárgy termő talajba hulló magvát vihette tehát magával a templomból, amely akkoriban sokakra nézve a szellemi táplálkozásnak és üdülésnek jóformán egyedüli helye volt! S minő duzzadó erővel csörgedezett e helyen akkor még a nagyok és kicsinyek, a hatalmasok és gyámoltalanok lelki szomjúságának közös csillapítója: azt Pelbárt beszédei is jellemzőn mutatják.

Pelbárt, a ki két világtörténelmi korszak mesgyéjén áll, lelke mélyén még egészen a középkor embere ugyan és Mátyás fényes udvarának humanista csillogásából nem sok szűrődött be az ő szűk czellájába. De az új boszorkánymesterséggel, a könyvnyomtatással, mégis jobban megbarátkozott, mint nagy királya. Ennek udvarában rövid tengődés után csakhamar elpusztul az első hazai sajtó. Pelbárt rendjének nemzetközi szervezete ellenben vajmi jókor fölkarolta ezt a demokrata eszközt, s német, francia és olasz földön, még a jeles szónok életében egymást érik munkáinak kiadásai, amelyek holta után is sűrűn következnek még egy ideig.

Hálátlanság lenne részünkről elfelejteni, hogy e születte foliansok, amelyekről már Bod Péter csak annyit tud, hogy „holmi Deák Könyvek”, valamikor Európa-szerte hirdették a nagy magyar minorita nevét s e szerény névvel együtt nemzetének dicsőségét.

Forrás: Temesvári Pelbárt példái - a Budapesti Szemle CXII. kötetéből (1902)
In Katona Lajos irodalmi tanulmányai Franklin-Társulat Budapest 1912